

РОЗДІЛ 1 «ТРУДОВЕ ПРАВО» ТА «ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

УДК 349.3

DOI: 10.32751/2617-5967-2025-01-01

Андріїв В. М.

доктор юридичних наук, професор кафедри
трудового права та права соціального
забезпечення Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0001-9118-763X>

Вахоньєва Т. М.

доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-3495-3622>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В
МЕЖАХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В статті визначено міжнародні стандарти надання медичної допомоги в межах соціального забезпечення, розглядаються універсальні міжнародно-правові стандарти, що діють у сфері охорони здоров'я та формуються на основі міжнародних договорів, декларацій, угод та рекомендацій, які встановлюють загальні принципи захисту здоров'я населення. Проаналізовано основні міжнародно-правові акти, які є основними джерелами міжнародних стандартів надання медичної допомоги в межах соціального забезпечення.

Зазначено, що в основних актах ООН право на медичну допомогу закріплено у статтях, які стосуються положень соціального забезпечення. Зазначені права доповнюють зміст права на соціальне забезпечення. Крім цього, право на медичну допомогу може розглядатися і як специфічне право окремих соціально вразливих груп населення, що також демонструє зв'язок із соціальним забезпеченням. Наголошено, що мінімальні рівні соціального захисту повинні бути інтегровані в національну систему видів та допомог, які складають найважливіші медичні послуги та мають відповідати критеріям наявності, доступності, прийнятності та якості.

На основі аналізу наукових точок зору та законодавства, автори приходять до висновку, що усі основні міжнародні документи, які встановлюють необхідний мінімальний рівень соціальних гарантій, закріплюють право кожної людини на медичну допомогу та обов'язково включають вимоги до держав забезпечувати можливість реалізації громадянами своїх прав у сфері охорони здоров'я та медичної допомоги. Більшість міжнародних документів, які встановлюють мінімально необхідний рівень соціальних гарантій у найважливіших міжнародних правових актах мають соціально-забезпечувальний зміст.

Ключові слова: права людини, надання медичної допомоги, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, міжнародні стандарти, міжнародно-правові акти, права пацієнтів.

The article defines international standards for the provision of medical care within social security, considers universal international legal standards that operate in the field of health care

and are formed on the basis of international treaties, declarations, agreements and recommendations that establish general principles for the protection of public health. The main international legal acts that are the main sources of international standards for the provision of medical care within social security are analyzed.

It is noted that in the main UN acts, the right to medical care is enshrined in articles related to social security provisions. These rights complement the content of the right to social security. In addition, the right to medical care can be considered as a specific right of certain socially vulnerable groups of the population, which also demonstrates a connection with social security. It is emphasized that minimum levels of social protection should be integrated into the national system of types and benefits that constitute the most important medical services and should meet the criteria of availability, accessibility, acceptability and quality.

Based on the analysis of scientific points of view and legislation, the authors conclude that all major international documents that establish the necessary minimum level of social guarantees enshrine the right of every person to medical care and necessarily include requirements for states to ensure the possibility of citizens to exercise their rights in the field of health care and medical care. Most international documents that establish the minimum necessary level of social guarantees in the most important international legal acts have a social security content.

Keywords: *human rights, provision of medical care, social security, health care, international standards, international legal acts, patients' rights.*

Актуальність теми дослідження. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я людини передбачають сукупність загально визнаних принципів, норм і вимог, закріплених у міжнародних договорах, угодах, деклараціях та інших правових актах, які визначають права людини на охорону здоров'я та зобов'язання держав у цій галузі. Ці стандарти встановлюють основні підходи до забезпечення здоров'я людини на глобальному рівні, з урахуванням соціальних, економічних та культурних чинників. Вони спрямовані на забезпечення рівного доступу до медичної допомоги, захисту від захворювань, покращення умов життя та розвитку систем охорони здоров'я.

Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я формуються на основі міжнародних договорів, декларацій, угод та рекомендацій, які встановлюють загальні принципи захисту здоров'я населення. Розробка міжнародних стандартів у сфері охорони здоров'я людини – один із пріоритетних напрямів міждержавного співробітництва, оскільки здоров'я для будь-якого індивіда є найважливішим благом, що визначає характер та умови його життєдіяльності, а також якість і тривалість життя. Без сумніву, питання охорони здоров'я становлять важливий аспект діяльності більшості універсальних та регіональних організацій. У випадку, якщо міжнародні стандарти охорони здоров'я закріплені у міжнародних документах, які не мають обов'язкової юридичної сили, ці міжнародні стандарти як результат міждержавного співробітництва відіграють роль практичного керівництва для держав та суттєво впливають на національну правотворчу та правозастосовну діяльність у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Метою даного дослідження є виявлення проблем та особливостей міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я в межах соціального забезпечення на сучасному етапі та розробка рекомендацій щодо вдосконалення їх правового регулювання.

Стан наукового дослідження. Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання відносин у сфері медичної допомоги було розглянуто у працях відомих

вітчизняних науковців, зокрема: Н.Б. Болотіної, К.В. Бориченко, С.Б. Булеци, С.В. Венедіктова, В.С. Віткової, Г.В. Герасименка, О.Є. Губар, А.О. Гудзь, І.С. Зозулі, О.В. Корнілової, А.М. Коваль, Р.В. Коваль, Ю.П. Литвин, О.М. Лупини, О.М. Люльки, Р.А. Майданника, Л.М. Немець, З.В. Ромовської, Д.І. Сірохи, З.С. Скалецької, В.Ю. Стеценка, В.С. Тарасенко, Ю.П. Швеця, О.С. Щукіна, В.І. Щербини, Г.І. Чанишевої, О.М. Ярошенка та ін. Однак, незважаючи на дослідження у вказаній сфері, існує певна кількість проблемних питань, які потребують подальшого дослідження та вирішення.

Виклад основного матеріалу. Під універсальними міжнародно-правовими стандартами, що діють у сфері охорони здоров'я людини, слід розуміти систему найбільш значимих міжнародно-правових норм, які містяться у загальновизнаних міжнародних актах з прав людини, що є результатом універсального рівня співробітництва держав, та закріплюють основні засади збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я кожної людини, надання їй якісної медичної допомоги. Дані стандарти містяться у документах універсальних міжнародних організацій, мають модельний характер і виступають як рекомендації для міжнародного співтовариства щодо сфери підтримки досяжного рівня збереження та зміцнення здоров'я людини.

Головна мета розробки та затвердження таких стандартів – формування національних систем охорони здоров'я, що відображають уявлення сучасного суспільства про порядок та умови збереження та зміцнення здоров'я людей, надання медичної допомоги, проведення біомедичних досліджень.

На думку деяких дослідників, охорона здоров'я набуває все більшого значення в умовах цивілізованого суспільства. Правове забезпечення конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування є важливою умовою реалізації конституційного положення про визнання людини найвищою соціальною цінністю. Право людини на медичну допомогу дає права фізичним особам у цій сфері суспільних відносин та створює відповідні обов'язки. Варто підкреслити, що право на надання медичної допомоги є комплексним, що включає права, закріплені у нормах національного законодавства [1, с.57].

Пріоритетним напрямком державної політики у сфері охорони здоров'я та основним завданням кожного медичного закладу є надання якісної медичної допомоги, що насамперед, залежить від забезпечення медичної установи кваліфікованими трудовими ресурсами та необхідним матеріально-технічним обладнанням. Належна організація трудового процесу медичних працівників, ефективні та продуктивні юридичні механізми забезпечення організації надання медичними установами медичної допомоги та медичних послуг є фундаментом для функціонування системи охорони здоров'я як на рівні кожного окремого регіону, так і на рівні держави в цілому [2, с. 25].

Право людини на охорону здоров'я та медичну допомогу, обов'язок держав розвивати систему медичної допомоги та забезпечувати її доступність для населення передбачені у найважливіших міжнародних правових актах. Вони закріплюють правові норми, які визначають як загальні цільові (програмні) установки на тривалу перспективу, так і більш конкретні міжнародні стандарти медичної допомоги щодо всього населення країни або окремих категорій осіб, залежно від видів медичної допомоги, її обсягу, характеру, організаційно-правових форм та умов надання.

Можна виділити такі основні цільові положення міжнародних правових актів універсального характеру, як закріплюють право на медичну допомогу: право на такий

життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я, добробуту її самої та сім'ї; право на особливе піклування і допомогу у зв'язку з материнством та дитинством (ст.25 Загальної декларації прав людини); [3] право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, включаючи створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу та медичний догляд у разі хвороби (ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права); [4] право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування і відновлення здоров'я, у тому числі через забезпечення надання необхідної медичної допомоги та охорони здоров'я всіх дітей; надання матерям належних послуг з охорони здоров'я у допологовій і післяпологовій періоди (ст. 24 Конвенції ООН про права дитини); [5] право осіб з інвалідністю на найбільш досяжний рівень здоров'я без дискримінації за ознакою інвалідності із забезпеченням їх доступу до послуг у сфері охорони здоров'я, де якість і рівень послуг і програм з охорони здоров'я, такий як і іншим особам; заборона дискримінації щодо осіб з інвалідністю при наданні медичного страхування; недопущення дискримінаційної відмови в охороні здоров'я чи послугах у цій галузі з причин інвалідності (ст. 25 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю) [6].

Слід зазначити, що в основних актах ООН право на медичну допомогу, як правило, закріплено у статтях, які стосуються положень соціального забезпечення. Зазначені права, які виступають в якості загального права, доповнюють зміст права на соціальне забезпечення. Крім цього, право на медичну допомогу може розглядатися і як специфічне право окремих соціально вразливих груп населення, що також демонструє зв'язок із соціальним забезпеченням.

З-поміж інших міжнародно-правових актів, які закріплюють право на охорону здоров'я, досить вагоме значення належить Міжнародній організації праці (МОП), як спеціалізованій установі ООН. МОП визначила основні міжнародні стандарти медичної допомоги, яка надається в межах соціального забезпечення.

Велике значення для розуміння медичної допомоги як складової частини соціального забезпечення має Конвенція МОП 1952 р. №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» [7]. Зазначена Конвенція передбачає мінімальні стандарти щодо медичної допомоги, допомог у разі хвороби, безробіття, старості, трудового каліцтва або професійного захворювання, вагітності та пологів, у разі настання інвалідності, втрати годувальника, сімейних допомог; встановлює норми періодичних виплат допомог; проголошує принцип рівноправності осіб, що не є громадянами країни проживання, із громадянами даної країни. Для кожного виду соціального забезпечення встановлені певні нормативи охоплення такою допомогою відповідних категорій населення, чисельність якого не повинна бути нижчою від встановленої межі [8, с. 463].

Крім цього, зазначена Конвенція передбачає, що держави-члени повинні забезпечувати надання громадянам медичної допомоги. Таким чином, важливо зазначити, що складовим елементом соціального забезпечення є можливість повернення витрат на медичну допомогу. Цей механізм може передбачати не лише подальшу оплату громадянам медичних послуг за надану медичну допомогу, але й у деяких випадках, якщо це передбачають норми національного законодавства, гарантування безкоштовного надання громадянам медичної допомоги у державних та муніципальних закладах охорони здоров'я. Необхідна оплата при цьому, здійснюється на основі взаємодії медичних, страхових та

інших організацій, через які здійснюється фінансування наданих громадянину медичних послуг.

Випадки, що охоплюються Конвенцією №102, включають будь-який хворобливий стан, незалежно від його причини, а також вагітність, пологи та їх наслідки. Допомога (тобто оплата необхідного лікування) включає щонайменше: а) у разі хворобливого стану: обслуговування лікарем загальної практики, включаючи візити додому; обслуговування спеціалізованим лікарем стаціонарних або амбулаторних хворих у лікарнях, а також обслуговування, яке може надаватися поза лікарнями; забезпечення найбільш необхідними медикаментами; госпіталізацію у разі потреби; б) у разі вагітності, пологів та їх наслідків: допомога до, під час та після пологів, що надається лікарем, або дипломованою акушеркою; госпіталізацію у разі необхідності у випадку вагітності й пологів та їх наслідків.

Положення Конвенції №102 стали основою іншої конвенції, присвяченої медичній допомозі – Конвенції МОП №130 «Про медичні допомоги та допомогу у випадку хворобі» 1969 р. [9]. Зазначена Конвенція, розширила перелік медичної допомоги та передбачає можливість надання медичної допомоги на основі соціального страхування. Стаття 13 цієї Конвенції містить мінімальний перелік видів медичної допомоги, яку може одержати у разі необхідності кожен громадянин держави, яка ратифікувала цей акт: загальна лікарська допомога, зокрема і вдома; допомога спеціалістів стаціонарним чи амбулаторним хворим або допомога спеціалістів поза лікарнею; видача необхідних медичних препаратів за рецептом лікаря чи іншого фахівця; госпіталізація у випадку потреби тощо.

Крім названих міжнародних договорів, міжнародно-правові стандарти в сфері охорони здоров'я містяться в документах, що мають на меті регулювання правовідносин з питань охорони здоров'я. Ці документи приймаються спеціальними організаціями, створеними для безпосередньої розробки стандартів в сфері охорони здоров'я. До таких організацій відносяться Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня медична асоціація (ВМА), Всесвітня асоціація медичного права (ВАМП). ВООЗ, створена в 1946 році при ООН та здійснює діяльність, спрямовану на досягнення високого рівня здоров'я людини на світовому рівні [10, с.120].

Одним з важливих нормативно-правових актів, прийнятих ВООЗ, є Декларація про розвиток прав пацієнтів у Європі 1994 року. Зазначена декларація закріплює права людини і людські цінності в сфері охорони здоров'я. Також у Декларації визначено вимоги до інформації, яка надається пацієнту, і яка, відповідно до пункту 2.2 Декларації, має бути вичерпною, тобто медичні факти відносно свого стану, дані про можливий ризик і переваги методів лікування, що пропонуються та альтернативних, відомості про можливі наслідки відмови від лікування, інформацію про діагноз, прогноз і план лікувальних заходів. У документі зазначаються умови надання згоди на медичне втручання та умови збереження відомостей про стан здоров'я і будь-яких інших відомостей особистого характеру про пацієнта. [11, с.235].

Окрім Статуту ВООЗ, в якому вперше було закріплено поняття «здоров'я», міжнародно-правові стандарти з охорони здоров'я містяться в багатьох документах, зокрема в Алма-Атинській декларації 1978 року, яка теж має універсальний характер, хоч і не є обов'язковою до виконання. В цьому документі теж підтверджено те, що здоров'я – це стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя людини, а не лише відсутність захворювань чи фізичних вад. Здоров'я є основним правом людини, а досягнення його найвищого рівня є важливим світовим соціальним завданням, для

виконання якого потрібні спільні зусилля низки соціальних та економічних сфер суспільства разом зі сферою охорони здоров'я. Також в Декларації зазначається про важливу роль первинної медико-санітарної допомоги.

Всесвітня медична асоціація (ВМА) була створена у 1947 р. та є міжнародною незалежною конфедерацією вільних професійних медичних асоціацій, яку представляють лікарі. До складу ВМА входить 113 національних медичних асоціацій і більше 10 мільйонів лікарів. Метою цієї організації є сприяння високоякісному та гуманному догляду за пацієнтами, а також підвищення якості життя всіх людей у світі. ВМА прийняла цілу низку документів, в яких містяться стандарти у сфері охорони здоров'я, окремі акти визначають етичні норми та правила поведінки лікарів та медичного персоналу. Одним із важливих таких документів є Лісабонська декларація про права пацієнта 1981 року. У ній закріплені основні права, якими має володіти кожний пацієнт: право вільного вибору лікаря; право погоджуватися чи відмовлятися від лікування після отримання адекватної інформації; право очікувати від лікаря поваги до конфіденційності медичних та особистих відомостей про пацієнта; право на прийняття чи відхилення духовної та моральної підтримки, допомоги священнослужителя відповідної конфесії [10, с.120].

Таким чином, мінімальні рівні соціального захисту, як основні соціальні гарантії повинні бути інтегровані в систему національно встановлених видів послуг, що складають найважливіші медичні послуги та повинні відповідати критеріям наявності, доступності, прийнятності та якості.

В зв'язку з цим, було б доцільним рекомендувати державам розглянути питання щодо безкоштовного до пологового та післяпологового медичного обслуговування найбільш незахищених категорій громадян, а також щодо надання мінімальних стандартів медичної допомоги.

Соціальне забезпечення є складовою системи соціального захисту. Мінімальний рівень соціального захисту в частині, що стосується медичної допомоги, відноситься до соціального забезпечення та регулюється нормами права соціального забезпечення. Варто звернути увагу, що у різних міжнародно правових актах застосовуються терміни: «медична допомога», «медичний догляд», «медичне обслуговування», «медичні послуги», «безкоштовні послуги у сфері охорони здоров'я» та ін. Відповідні поняття, що позначаються зазначеними термінами, у найважливіших міжнародних правових актах мають соціально-забезпечувальний зміст.

Висновок. Отже, усі основні міжнародні документи, які встановлюють мінімально необхідний рівень соціальних гарантій, закріплюють право кожної людини на медичну допомогу та обов'язково включають вимоги до держав-членів відповідних міжнародних договорів забезпечувати можливість реалізації громадянами своїх прав у сфері охорони здоров'я та медичної допомоги. Більшість міжнародних документів, які встановлюють мінімально необхідний рівень соціальних гарантій у найважливіших міжнародних правових актах мають соціально-забезпечувальний зміст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корнілова О.В. Медична допомога як вид соціального забезпечення. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – НУ «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 262 с.

2. Вахонєва Т.М. Професійні характеристики медичних працівників як учасників трудових правовідносин //Вісник Маріупольського державного університету. Серія: право, 2021, вип. 21, С. 24-34.

3. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12. 1848 р. URL: [//zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015)

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт ООН від 16.12.1966 р. //URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042

5. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р. //URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021

6. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13.12.2006 р. в ред. від 06.07.2016 р. //URL:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

7. Про мінімальні норми соціального забезпечення; Конвенція МОП №102 від 28.06.1952 р. // URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_011

8. Андріїв В.М. Міжнародне трудове право: навчальний посіб. / В. М. Андріїв. – Київ: ВД «Дакор», 2017. – 574 с.

9. Про медичні допомоги та допомоги у випадку хвороби: Конвенція МОП №130 від 25.06.1969 р. //URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_184

10. Цебенко С., Журавель М. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я: до характеристики джерел. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки" № 3 (27), 2020. – С.116-124.

11. Права людини у сфері охорони здоров'я: практичний посібник: за наук. ред. І. Я. Сенюти. Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право». – 2012. - 552 с. //URL: <http://lawyer.org.ua>.

УДК 349.2

DOI: 10.32751/2617-5967-2025-01-02

Вавженчук С. Я.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права та
права соціального забезпечення,
навчально-наукового інституту права,*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0000-0002-6968-6720>

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ КОЛЕКТИВНОЇ УГОДИ (ДОГОВОРУ) ЗА НОВЕЛІЗОВАНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена особливостям укладення колективної угоди та колективного договору з врахуванням норм нового Закону України «Про колективні угоди та договори». Автором здійснено огляд основних наукових праць у темі укладення колективної угоди або колективного договору. У роботі окрема увага сфокусована на науковій дискусії щодо розуміння термінологічного апарату колективно-договірної регламентації та розумінні ефективності правових моделей укладення колективних угод (договорів). Автором приділено увагу порядку укладення колективної угоди (договору) у тому числі правовим